

Taxus: herintroductie van een oude bekende

— Karolien van Diest (Eya Bosantropologie)

> *Taxus baccata* komt van nature voor in een groot gebied: van het oosten van Noord-Amerika, Noord-Afrika en over het hele Euraziatische continent tot in Japan. Dus ook bij ons. Bij pollenonderzoek in het verleden werd de taxus vaak over het hoofd gezien, omdat hij al meer dan 500 jaar ontbreekt in onze bossen en omdat de pollen lijken op die van andere soorten (populier, eik en zegges). Recent pollenonderzoek en macrofossiele data tonen aan dat de taxus in het Holoceen in de lage landen veel meer en in meer habitats voorkwam dan we dachten, zoals aan de kust en in het Schelde-estuarium. En is de oude naam voor de Kempen niet Taxandrië? Land van de taxus? Maar ook in het stadswapen van Utrecht vinden we de rune voor de taxus terug. In Eurazië was taxus de oorspronkelijke 'levensboom' en werd in verschillende culturen duizenden jaren lang vereerd. Vanaf het eerste millennium voor Christus brak een ander tijdperk aan, wat gepaard ging met het kappen van de heilige bomen en bossen. Daarnaast is taxushout een uitstekende houtsoort en is het daarom altijd gebruikt voor allerlei toepassingen. Vooral voor bogen was het de eerste keus. Tussen de twaalfde en de zestiende eeuw werden de resterende Europese taxussen gekapt voor het maken van Engelse longbows, wat Engeland een militair overwicht gaf tussen de twaalfde en vijftiende eeuw. Slechts in sommige gevallen ontsnapte de taxus dankzij de oeroude associatie met wedergeboorte en dood. De oudste exemplaren staan dan ook bijna altijd naast kerken of op kerkhoven. Op een gegeven moment nam het aantal gedomesticeerde dieren flink toe en werd alle symboliek van de taxus vergeten: de giftigheid van de taxus werd steeds problematischer.

Weinig mensen weten dat de taxus een inheemse boomsoort is. Of beter gezegd: we weten het vaak wel, maar omdat we hem bijna nooit in de natuur of in informatie erover zien, beschouwen we hem niet als een van nature hier voorkomende soort. Zijn naam illustreert het gat in ons geheugen: omdat we de oorspronkelijke naam ervan in onze regio's vergaten, namen we de Latijnse naam over. Nederlandse bosbouwers kennen misschien de in Vlaanderen onbekende naam 'ijfboom'. De andere naam, 'venijnboom', is nog recent en heeft duidelijk een negatieve lading. De taxus lijkt voorbestemd voor een discreet bestaan in glad geschoren hagen. De afgelopen jaren duiken echter steeds meer zaailingen op in onze bossen en parken. Wie wel eens in het Verenigd Koninkrijk komt, zag daar misschien een monumentaal exemplaar in boomvorm - wellicht op een kerkhof. Dit roept de vraag op: als een taxus kan uitgroeien tot een imposante boom, waarom zou de taxus dan bij ons uit de bossen verdwenen zijn?

Taxus in onze natuur?

Bij de toenemende calamiteiten en ziekten zien beheerders met lede ogen het aantal inheemse boomsoorten zonder gezondheidsproblemen afnemen. Reden te meer om een door de mens verwijderde, inheemse soort opnieuw te overwegen. De oudste bomen in de oorspronkelijke inheemse bossen waren taxussen. Ook nu nog zijn de oudste Europese bomen taxussen! Geschat wordt dat de oudste exemplaren ruim 4000 jaar oud zijn. Als beheerders leren we nog maar net om een aantal bomen per hectare een natuurlijke levensloop te geven, goed voor maximaal enkele honderden jaren. Met de taxus erbij mogen we daar een nul aan toevoegen: de ongelijkvormigheid in onze bossen zal toenemen.

De taxus past niet alleen op kalkbodems of, zoals men lang dacht, in een climaxbos dat wordt gedomineerd door beuk. Ook tussen essen of zelfs wilgen en buiten het bos gedijt hij prima. De taxus verkiest een bosklimaat, maar kan heel veel standplaatsen aan, zoals struwelen met jeneverbes of meidoorn of graslanden.

De potentie van de taxus voor fauna

Het belang van staand dood hout voor talrijke (beschermde) diersoorten is bekend. De taxus kan heel oud worden en kan zichzelf via vegetatieve regeneratie volledig verjongen tijdens zijn eigen leven. Het bijzondere is dat als zijn hoofdstam hol is geworden, de taxus in staat is om vanuit het cambium bovenaan de stam luchtwortels te vormen. Die groeien naar onderen en wortelen uiteindelijk. Vervolgens overgroeit de boom zijn weggrotende stam. Het merkwaardige resultaat is een boom waarbij geen enkel deel van de boom zo oud is als het levende organisme zelf! Tenzij je de plantdatum kent, is een leeftijdsbepaling van een oude taxus dus onmogelijk. Wat frustrerend is voor dendrochronologen, is plezierig voor de natuur. Heel wat hazelmuizen en eikelmuisen, vogels, insecten, etc. maken graag gebruik van de holtes die in oudere taxussen lang beschikbaar zijn.

De energierijke schijnbessen vallen vooral bij vogels en muizen in de smaak. Minstens 18 vogelsoorten, waarvan een derde van de lijsterfamilie, eten ze en braken of poepen het zaad weer uit. Dat is meteen ook de belangrijkste verspreidingsmethode van taxus. Ook het loof wordt gesmaakt door wilde dieren, zoals reeën, herten en konijnen, wat een belangrijk probleem voor de natuurlijke verjonging en aanplant kan zijn.

Een atypische conifeer

Morfologisch-fysiologisch is de taxus een levende tussenvorm tussen loof- en naaldbomen. Het is een naaldboom zonder hars met zoete (schijn)bessen in plaats van kegels (baccata = 'besdragend'). Zijn hout is kortvezelig, terwijl naaldhout normaal een lange vezel heeft. Toch vertoont het een grote elasticiteit, wat wel weer kenmerkend is voor naaldhout. Typisch voor loofbomen is dan weer de mogelijkheid van de taxus om wortelopslag te vormen, takken af te leggen en voortplanting via stekken. Tegelijk kan een taxus extreem lang leven, wat eigenlijk typisch voor naaldbomen is.

Geschat wordt dat de oudste exemplaren ruim 4000 jaar oud zijn. Als beheerders leren we nog maar net om een aantal bomen per hectare een natuurlijke levensloop te geven, goed voor maximaal enkele honderden jaren.

De potentie van de taxus voor flora

Een volwassen taxus vormt een diepe schaduw waaronder niet veel groeit. Toch is de bodem van een gemengd bos met taxussen niet per definitie kaal. Er wordt meestal verteld dat de taxus verzuwend werkt, maar voor zover bekend werd dit nog niet onderzocht. Observaties wijzen er zelfs op dat zijn strooisel verrassend snel kan verteren en eerder van het type moder of zelfs mul is. Naast verschillende varens en mossen komen volgende soorten frequent met taxussen voor: bosbingelkruid (*Mercurialis perennis*), bosaardbei (*Fragaria vesca*), hondsdrif (*Glechoma hederacea*), klimop (*Hedera helix*), bosbraam (*Rubus fruticosus*), gewone brandnetel (*Urtica dioica*) en viooltjes (*Viola spp.*). Een gemengd beuken-taxusbos (Taxo-Fagetum) kan ook een habitat vormen voor eenbloemig parelgras (*Melica uniflora*), lievrouwbedstro (*Galium odoratum*), alpenviooltje (*Cyclamen*) en verschillende orchideeën. Een gemengd taxus-eikenbos (Quercu-Taxetum) is dan weer geschikt voor bijvoorbeeld gulden sleutelbloem (*Primula veris*), prachtklokje (*Campanula persicifolia*) en adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*).

De taxus in het bos

Bossen behoren steeds meer ecosysteemdiensten te combineren en ook in dat plaatje past de taxus. Als inheemse naaldboom, die veel ouder kan worden dan de andere soorten, vergroot hij de ongelijkvormigheid en het natuurlijk karakter van onze bossen. Daarnaast legt de taxus als wintergroene naaldboom het hele jaar door CO₂ vast. Voor de andere bomen vormt een taxus hier of daar geen probleem: de taxus beconcurrert hen niet. In vergelijking groeit hij ogenschijnlijk erg traag doordat hij meer in onder- dan in bovengrondse groei investeert. Zo kan hij op moeilijke plaatsen groeien, zoals op rotsige, oppervlakkige of verdichte bodems.

De taxus past perfect in het vandaag vaak voorkomende QD- of ongelijkvormig hooghoutbeheer, dat zowel voor de natuur als voor het klimaat gunstige bosbeheervormen zijn. Door een exemplaar bij elke 'kloemp' te planten vind je de geplante bomen gemakkelijker terug bij de beheeropvolging en introduceer je verspreid taxussen. Opvallend is dat de taxus niet sneller groeit in volle licht. Een taxus kan in een onderetage met minder dan 5 procent van het normale licht nog bloeien en vitaal zaad produceren. Zo kan hij bij een eventuele houtoogst van de volwassen kloempboom gespaard worden en de heterogeniteit van het bos qua leeftijd en soorten vergroten. Tegen de tijd dat de taxus imposant begint te worden, zijn er al vlot vier of vijf honderdjarige beuken na mekaar in de tijd gepasseerd.

De taxus in de stad

Een aantal studies toont aan dat de taxus goed tegen chemische vervuiling en bodemverdichting kan. Zoals liefhebbers van Franse tuinen wellicht al weten, laat de taxus zich naar believen snoeien. Zijn loof garandeert ook 's winters privacy. Kortom, een ideale stadsboom dus. Daarnaast is de taxus natuurlijk dé soort om op kerkhoven te planten, zoals dat traditioneel gebeurde.

Terwijl bijna iedereen weet dat de Aziatische *Ginkgo biloba* een uitzonderlijk oude boomsoort is (hij is ongeveer 160 miljoen jaar oud), weet bijna niemand dat de taxusfamilie teruggaat tot het Boven-Jura (ongeveer 140 miljoen jaar geleden). Dat samen met zijn herontdekte identiteit als onze oorspronkelijke levensboom maakt dat de taxus in tuinen en steden misschien ook als boom een plek kan krijgen.

Venijnboom

Alle delen van de taxus, de schijnbes uitgezonderd, zijn giftig. Opgelet: het zaadje in de schijnbes is ook giftig dus die uitspugen! Weinig beheerders staan te springen om een soort te planten met zo'n vermaarde giftigheid. Gek genoeg staan er op heel wat Nederlandse schoolpleinen al taxussen. Kinderen zijn er meestal gek op: een taxus van een beetje formaat is vaak een perfecte klimboom. Er worden trouwens extreem weinig incidenten gemeld waarbij mensen ziek geworden of overleden zijn van het eten van bessen of loof. Wellicht wordt het risico hierop wel wat groter met de opkomst van voedselbossen en wildplukken en weer meer mensen van de bessen zullen snoepen.

Bij gedomesticeerde dieren ligt dit anders en

jaarlijks worden dodelijke slachtoffers gemeld. Vooral wanneer dieren 's winters geen ander groen op de weide hebben of wanneer ze een hoop snoeiwerk tot hun beschikking hebben. Het is echter steeds een plotse overvloed die fataal is: gedomesticeerde dieren, in beperkte mate zelfs paarden, kunnen een immuniteit opbouwen door geleidelijke gewenning aan kleine hoeveelheden. Hoe jonger het dier er mee start, hoe beter. Taxusloof was traditioneel zelfs een bestanddeel van diervoeder tot de introductie van kunstmatige voedsel supplementen in de twintigste eeuw. Een blindelinge paniek lijkt dus overdreven: net als bij gewone esdoorn moet je als beheerder de risico's inschatten, de mensen waar nodig informeren en hiermee rekening houden als je overweegt hem te planten.

Herintroductie?

Samen met het idee van een herintroductie, rijst de vraag naar de beschikbaarheid van autochtoon plantsoen. In Nederland is zaad van autochtone populaties beperkt beschikbaar. Los van de klimaatverandering, is het vraagstuk naar de autochtoniteit bij de taxus echter complexer dan bij andere soorten. De geschiedenis van de soort leert ons dat er van oudsher taxussen in

potten over grote afstanden werden uitgewisseld. Daarnaast vermoeden specialisten dat de grote genetische variatie binnen de soort cruciaal is in de hoge adaptabiliteit van de soort en zijn lange aanwezigheid op aarde. In het begin van de twintigste eeuw waren er nog tientallen cultivars in de kwekerijen beschikbaar. Hierover is in elk geval meer onderzoek wenselijk. Samen met de terugkeer van 'wilde' faunasoorten als de bever en de wolf, waar we als mens soms hinder van ondervinden, dient de terugkeer van de taxus in onze natuur zich aan. De hier vermelde informatie illustreert dat verschillende vaak gehoorde stellingen over de taxus niet correct of overroepen zijn ten opzichte van de voordelen van een robuuster, natuurlijker bos en landschap. Jazeker, de taxus hoort inderdaad in onze natuur (en steden) thuis en met name in onze bossen.

eyaforestanthropology@gmail.com

Het is steeds een plotse overvloed van eten van de taxus die fataal is: gedomesticeerde dieren, in beperkte mate zelfs paarden, kunnen een immuniteit opbouwen door geleidelijke gewenning aan kleine hoeveelheden.

